

3. Орос В.І. До питання українсько-угорських мовних контактів // Тези доповідей та повідомлення Міжвузівської конференції з питань теорії та методики викладання іноземних мов (грудень 1964). – Ужгород, 1964. – С. 40-43.
4. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998.
5. Шульгач В.П. Українські етимології 29-36 // Мовознавство – 1998. – № 6. – С. 40-46.

Джерела

- Грицак – *Грицак М.А.* Назви гідрорельєфу в говірці с. Ясня Закарпатської області // Питання гідроніміки. Матеріали III Республіканської ономастичної (гідронімічної) наради. – К., 1971. – С. 74-80.
- Дзедзелівський – *Дзедзелівський Й.О.* Атлас українських народних говорів Закарпатської області України (лексика) – Ужгород, 1993. – Ч. III.
- ІПК – *Новгородские писцовые книги*, изд. Археографическою комиссисю. – СПб., 1859-1910. – Т. 1-6 и указатель.
- СВГ – *Словарь вологодских говоров: Учеб. пособие по рус. диалектологии* / Ред. И.Г. Паникаровская. – Вологда, 1983 – Вып. 1.
- СГУ – *Словник гідронімів України* / Ред. колегія: А.П. Ценюкпний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. – К., 1979.
- СРПГ – *Словарь русских народных говоров* / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сороколетова. – Л.; С.-Петербург, 1966-2000 – Вып. 1-34
- Gebauer – *Gebauer J. Slovník staročeský.* – Praha, 1903-1916. – D. I-II.
- Halilović – *Halilović S. Iz onomastike jugoistočne Hercegovine i južne Dalmacije* // Ономастолошки прилози / Гл. уредник П. Ивић. – Београд, 1996. – Т. XII. – С. 417-438.
- Lajos – *Lajos K. Földrajzi nevek etimológiái szótára.* – Budapest, 1978.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.* – Warszawa, 1880-1902. – Т. I-XV.
- Szulowska, Wolnicz-Pawłowska – *Szulowska W., Wolnicz-Pawłowska E. Nazwy wód w Polsce* – Warszawa, 2001. Część I: Układ alfabetyczny.

Ольга Карпенко (Київ)

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ПОЛІСЬКОЮ МІКРОГІДРОНІМІЄЮ: СЛОВ'ЯНСЬКІ ГЕЛОНІМИ

The article deals with the etymology of the microhydronyms in the area of the ancient Slavonic settlement of the Central Polissya. The structure and nomination reasons are proposed

У розв'язанні питання слов'янської прабатьківщини дослідники більшою чи меншою мірою обов'язково зверталися до гідронімії як найвірогіднішої лінійно-історичної пам'ятки доісторичних часів слов'янства. Одне з важливих місць у цій проблематиці, безвідносно існуючих поглядів на місцезнаходження прабатьківщини, займає гідронімікон України. Одержавши результати його опису дозволяють уявити етнолінгвістичну історичну ситуацію лише окремих регіонів, а також визначити роль і вагу в них слов'янського елемента, оскільки неописаними залишилися деякі річкові басейни і практично вся мікрогідронімія. Останнє тим прикріше, бо є всі підстави вважати, що назви локальних об'єктів приховують в собі чимало відомостей з історії формування структурних моделей, лексичні архетипи, вплив певного діалектного континуума на власні назви, принципи номінації, які дозволяють виявити фрагментарні залишки матеріальної культури слов'ян.

Мікротопонімія Центрального Полісся, сформована в регіоні давнього слов'янського освоєння, зберігає мовну специфіку прадавньої спільноти в повному обсязі. Географічні назви, порівняно з апелятивною лексикою, повільніше еволюціонують, а подекуди взагалі зберігають давні застигли форми. Поміж мікрогідронімами, записаними в цій зоні, переважна більшість назв є давньою, незважаючи на легку прочитуваність їхніх гідрооснов і виразний діалектний вплив полеських говірок.

Для переважної більшості назв неспротивних вод узагалі відсутня будь-яка документальна згадка, тому їх хронологія (аж до праслов'янізмів) визначається винятково за допомогою лінгвістичних чинників. Етимологічний аспект слов'янізмів орієнтований на пошуки відповідної апелятивної бази з подальшим встановленням їхнього місця в генетичному гнізді.

Матеріалом для запропонованих етимологічних студій послужили експедиційні записи та анкетні дані.

Вѣднѣ — бол. у с. Листвин Овруцьк. р-ну Житомирськ. обл. [1:1988], пор ще єнокіє *Ве дне* (с Черевки того ж р-ну і обл.) [1:1988]. В основі гелоніма прикметник нестягнутої форми множини (з діалектним кореневим не і-рефлексом давнього *ѣ*) від архаїчного **vědyti*, континуантами якого є дв.-рус. *вѣдныи* “належний до знань” [14:1, 480], пор *вѣдныи* у словосполученні *дерево вѣдное* “дерево пізнання” [11:2, 40], ч *wědnyj*. Праслов'янське **vědyti* — відіменне суфіксальне утворення, сліди якого також простежуються в дв.-рус *вѣдь* “знання, відомості, знахарство” [11:1, 480]. *вѣдь*: 1 “провидіння, промисел; чудодійна сила”. 2 “чари, чародійство, знахарство і особа, яка має схильність до цього”, 3 “знання, відомості” [11:2, 50]. Наведена семантика іменника *вѣдь*, а також споріднених давньоруських імен *вѣдун*, *вѣдьма*, *вѣщии* та *вѣдовѣство* “чародійство”. *вѣдьство* “чари” [14:1, 480] дозволяє розширити значеннєву характеристику прикметника *вѣдныи* як “чародійний, чарівний тощо” і в такий спосіб мотивувати гідрооснову, а сам гелонім зарахувати до кола давніх слов'янізмів.

Навське — болото у с. Купище Коростенськ. р-ну Житомирськ. обл. [1:1991]. Перш за все, вкажемо на те, що паралелі до полеського гелоніма зовсім обмежені. Поміж інших слов'янських назв можемо назвати лише *Nawskae* — оз. у бас. Олери [19:209]. Одноосновні утворення також не дуже численні: *Навля* — рр.: 1. л. Остра л. Сожі; 2. л. Десни, *Мала Навля* — р., л. Навля л. Остра л. Сожі [10]. *Навля* — смт у Брянськ. обл. РФ, на р. *Навля* (пр Десни) [2:17, 192]. *Наўліцкае Вѣзера* — озера в с. Вероб'ї Полоцьк. р-ну Вітебськ. обл. [8:165], *Навляца* — с. Полоцьк. р-ну Вітебськ. обл. [4:250]. Ареал цих назв охоплює старожитні землі слов'янства з виходом у Верхню Наддніпрянщину.

За структурними ознаками білоруські назви можна вважати суфіксальними дериватами вихідного *Навля*. Гідроніми *Навля* у Верхній Наддніпрянщині дослідники не залишили без уваги й запропонували їх віднесення до праформи **Navca* — утворення на -i- від основи *nāu-*

Звертаючи увагу на обізнаність з цією основою слов'ян і балтів, перевага надається балтійському походженню *Навля* з огляду на стару балтійську територію і наявність тут слов'янських гідронімів *Мертвица*, *Мертвея*, *Смерть* [5:197]. Мабуть, переконливішим аргументом на користь можливого балтійського походження *Навля* слід вважати перший, проте останні дослідження в галузі слов'янської гідронімії, зокрема праслов'янського гідронімного фонду, показали перебільшену роль балтизмів у Верхньому Наддніпров'ї [5:6, 17:175–182]. Стосовно міркування про оточення гідроніма *Навля* назвами *Мертвица*, *Мертвея*, *Смерть*, то гадаємо, що це може бути свідченням слов'янської синонімії. Таких прикладів чимало, наприклад, на Полссі територіально близько в гідроосновах закріпився ряд лексем на позначення *гаті*, рр. *Моцаниця*, *Гатка*, *Березові Кладки*, бол. *Бервице* тощо. Поліський гелонім *Навське* можна за лексичними ознаками вважати синонімом до р. *Мертвица* (л. Прип'яті, між Чорнобилем і Ладижичами) [16:11, 497] і розглядати як піломі слов'янізми.

Верхньодніпровську *Ваблю*, здається, можна прокоментувати на слов'янському ґрунті. адже ніщо не заважає бачити в цьому гідронімі структурне утворення з давнім *у*-овим суфіксом, який після губного приголосного вихідної основи на *-t* дав у східних слов'ян

l'epentheticum. Саме про такий розвиток свідчить і фонетичне оформлення назви, яка є східнослов'янським континуантом псл. **Navja > *Navl'a*, тоді блр *Навлица < *Navl'ica*. Що ж до мотивації гідрооснови, то її визначальною характеристикою, дійсно, є вказівка на ознаку "мертвий".

Сказане дозволяє вважати наведені російські та білоруські назви одноосновними до українського гелоніма *Навське*, в основі якого слід бачити онімізацію давнього прикметника, вихідні корені якого сягають псл. **navьskъ(jь)*

В українській мові прикметник *навський* фігурує лише в складі словосполучень *Навський Велик день* "Великдень мертвих, за народними звичаями, в четвер на останньому тижні великого поста" [13:II, 474], застар *Наський Вилекдень* "четвер після великодня" [7:170], *Мавський великдень* "четвер тижня п'ятидесятниці, коли за народним повір'ям русалки святкують свій великдень" [13:II, 393], *намс'ка дбшка, наўс'ка дбшка* "назви на позначення болю в животі від відьомського насланя" [9:53], пор. ще блр. *навс'ка дбшка* "апендицит" і самостійне вживання прикметника *навський* "свято поминання мертвих і відвідування кладовищ; відзначається у четвер великоднього тижня" [6.48]. У релігійній термінології росіян цей прикметник зустрічається у сполученні з *день, береза: навський день* "релігійний звичай поминання мертвих на могилах після Великоднього тижня: радуниця" [12:19, 187], *навская береза* "береза с тонким світло-зеленим листям, найбільш придатна для виготовлення вінчиків" [12:20, 164]. У росіян та чехів є ще словосполучення *навья косточка, navská kost = мертва кістка* [3:II, 389], [20:II, 644]. Усі вони певним чином пов'язані з культовим обрядом поминання мертвих, лікарською магією, корені яких сягають області слов'янської давнини, зокрема, міфології Східнослов'янські народні вірування зберегли ще лексично тотожний прикметник *навий* "належний до мерця" < **navьjъ* [18:24, 52]

Закріплення прикметника **navьskъ(jь)* в основі гелоніма *Навське* додає нову інформацію про сферу його функціонування. Мотивація назви поліського болота можлива як "побіжчикове", де роль вказівки на індивідуум виконує суфікс *-sk-*. Разом з тим прикметник **navьskъ(jь)* зберігає тісні зв'язки з вихідним іменником **navь* "смерть, мрець", що не виключає прочитання семантики гідрооснови як "мертве, смертельне". Показовим є и збереження цього прикметника в мікрогідронімі Житомирського Полісся, тоді як сам він давно вийшов з ужитку, продовжуючи функціонувати тільки в традиційних культових словосполученнях.

Література

1. Анкета Інституту української мови НАН України.
2. Большая Советская Энциклопедия / Под ред. Прохорова А.М. — М., 1974 — Т. XVII
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка — М., 1863–1866. — Т. 1–4.
4. Жучкевич В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. — Минск, 1974.
5. Див.. Казлова Р.М. Беларуская і славянская гідронімія: Праставянскі фонд. — Гомель, 2000. — Т. 1. — С. 6.
6. Климчук Ф.Д. Специфіческая лексика Дрогичинського Полісся // Лексика Полісся: Матеріали для полісск. днанектною словаря. — М., 1968. — С. 20–78.
7. Корзюнок М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика. — К., 1987. — С. 62–267.
8. Мікратапанімія Беларусі: Магэрыялы / Пад рэд. М.В Бірылы. — Мінск, 1974.
9. Никончук М.В., Никончук О.М., Мойсієнко В.М. Поліська лексика народної медицини та лікувальної магії. — Житомир, 2001
10. ОКІУМ — Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.

11. Словарь русского языка XI–XVII вв. – М., 1975– — XI–XVII вв. Вып. 1–.
12. Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф.П. Филина и Ф.П. Сорокалетова. — Л., 1966–. — Т. 1–.
13. Словарь української мови / Упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко — К., 1907–1909. — Т. I–IV.
14. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. — Спб., 1893–1903.
15. Топоров В.Н., Трубачев О.Н. Липгвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья — М., 1962 — С. 197.
16. Указатель к изданиям временной комиссии для разбора древних актов, утверждённой при киевском, индольском и волынском генерал-губернаторе: Имена географические / Сост. И.П. Новицкий. — Киев, 1878. — Т. 2.
17. Шульгач В.П. Деякі “балтійські” гідроніми Верхньої Наддніпрящини в слов’янській перспективі. I // Slavica та Baltica в ономастиці України. — К., 1999. — С. 175–182
18. Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н. Грубачева. — М., 1974–. — Вып. 1–.
19. Hydronimia Odry: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym / Pod red. H. Borka. — Opole, 1983.
20. Jungmann J. Slovník česko-německý. — Praha, 1835—1839. — D. I–V.

Світлана Ковтюх (Кіровоград)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ОМОНІМІЧНИХ ОНІМІВ РІЗНИХ КЛАСІВ

The article deals with the peculiarities of omonymic toponyms, hydronyms, anthroponyms, zoonyms, firmonyms declination, which most often appear as a result of transsonimization. Different case inflexions in such words are connected with the category of living / manimatness, particular lexical meaning, be longing to a definite class of omonyms or different parts of speech, depending on their origin.

Словозміну іменника його морфологічні категорії вивчили Й.Ф. Андерш, С.П. Бевзенко, О.К. Безпояско, І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, Ю.О. Карлсико, І.К. Кучеренко, І.М. Матвійас, С.П. Самійленко та інші. У працях цих авторів а також у традиційних граматиках, посібниках, підручниках словозміна власних назв окремо не досліджувалася, найпоширеніші оніми (найчастіше топоніми, гідроніми, антропоніми) служили лише ілюстративним матеріалом поряд з апеллятивами.

Особливості відмінкових форм назв населених пунктів розглядалися в працях В.О. Горпинича. Окремо становлення системи словозміни ойконімів було предметом вивчення автора цієї публікації, див. Авдеева С.Л. [1]. Л.І. Скрипник, Н.П. Дзятківська, а також автори довідника „Культура української мови” (1990 р.) частково досліджували відмінювання антропонімів. Граматичні особливості гідронімів, у тому числі й окремі відмінкові форми, вивчала З.І. Фрашко (1979 р.). У низці публікацій розглядалися питання словозміни окремих груп власних назв, наприклад: І.І. Ковалик „Система відмінювання українських народних прізвиськ” (1977 р.) тощо.

Порівняльне дослідження відмінкових форм омонімічних онімів різних класів ще не було предметом розгляду в українському мовознавстві, цим і зумовлений вибір проблеми.